

Департамент культури, молоді та спорту
Волинської обласної державної адміністрації
Ковельська районна рада
Ковельська районна військова адміністрація
Старовижівська селищна рада
Волинська обласна організація Національної спілки краєзнавців України
Центр дослідів Волині при Волинському національному університеті
імені Лесі Українки
Волинський краєзнавчий музей

«Минуле і сучасне Волині та Полісся. Старовижівщина та її населені пункти в історії України і Волині»

Науковий збірник

Випуск 73

**Матеріали LXXIII Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 32-ій річниці проголошення Незалежності України, 515-ій річниці від першої писемної згадки про селище Стара Вижівка (колишнє село Стара Вижва) та села Нова Вижва (колишнє містечко Вижва), 475-ій річниці надання Магдебурзького права міста Вижва (сучасне село Нова Вижва),
19–20 жовтня 2023 року**

Луцьк–Стара Вижівка – 2023

УДК [93 + 02] (477.82) 08

ББК 63.3(4 УКР – 4 ВОЛ) я 43+78.33

М 62

Минуле і сучасне Волині та Полісся. Старовижівщина та її населені пункти в історії України і Волині. Науковий збірник. Випуск 73. Матеріали Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції, Луцьк-Стара Виживка. Упоряд.: Г. Бондаренко, В. Недзельський, А. Силюк, А. Шваб, С. Чибирак. Луцьк, 2023. – 329 с.

У збірнику вміщено статті та повідомлення про Старовижівщину, її природу, історію від найдавніших часів, культуру, етнографію, населені пункти, історичні постаті тощо.

Розраховано на широке коло краєзнавців, дослідників, науковців, музейних, архівних і бібліотечних працівників.

Оргкомітет конференції

Бондаренко Геннадій – голова ВООНСКУ, кандидат історичних наук, професор

Важатко Оксана – директор Волинського краєзнавчого музею

Гулько Геннадій – заступник голови Волинської обласної ради ветеранів, Заслужений працівник культури України

Дем'янюк Олександр – заступник голови ВООНСКУ, проректор ВППО, доктор історичних наук, професор

Камінський Василь – Старовижівський селищний голова

Недзельський Вячеслав – член ВООНСКУ, керівник колективу КЗ “Центр культури і дозвілля Старовижівської селищної ради”

Силюк Анатолій – заступник голови ВООНСКУ, Заслужений працівник культури України

Чибирак Світлана – відповідальний секретар ВООНСКУ, кандидат історичних наук, доцент

Хвіщук Олександр – директор департаменту культури, молоді та спорту Волинської облдержадміністрації

Шваб Анатолій – заступник голови ВООНСКУ, доктор історичних наук, професор

Матеріали надруковані в авторській редакції

Технічний редактор: Іванюк Василь

© Волинська обласна організація Національної спілки краєзнавців України

41. Швидак О., Мішук С., Шевчук А. Житомирський державний університет імені Івана Франка: історія заснування. *Волинські історичні записки*. Зб. наук. пр. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. Т. 1. С. 226–230. URL: http://eprints.zu.edu.ua/4847/1/Shvidak_Mis4ook_Shev4ook_1.pdf.

42. Шух І. У Мизовому на могилі протоієрея Павла Абрамовича встановили та освятили хрест і плиту його родині. *Сільські новини*. 2019. 27 квіт. С. 5.

Зек Богдан (м. Луцьк)

СТОРИНКИ ДО ЖИТТЄПISY САМІЙЛА ПІДГІРСЬКОГО (1888–1944): РЕПРЕСІЇ ВЛАДИ ПРОТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ

Життєписи української інтелігенції міжвоєнного періоду все ще лишаються недостатньо вивченими науковцями, а для суспільства є переважно невідомими взагалі. Розв'язання вказаної проблеми дозволить належним чином прослідкувати особливості становлення державних інституцій періоду Української революції, їх подальше перебування в еміграції, роботу науково-освітніх та культурних організацій першої половини ХХ ст., еволюцію української громадсько-політичної думки того часу.

Політика асиміляції і відкритих репресій тих країн, у складі яких перебували українські землі деструктивно впливала на все, що було пов'язане з поняттям національної ідентичності. Відтак здобуття освіти, престижна професія чи державна посада лишались недосяжною мрією. Тому українська інтелігенція того часу, в оцінці суспільства, де-юре і де-факто належала до елітарного прошарку, але цей факт водночас становив небезпеку бути репресованим. У свою чергу через терор влади, війни, вимушену еміграцію, прослідкувати життєписи українських еліт є не завжди можливим. Серед плеяди українських діячів того часу варто звернути увагу на постать Самійла Максимовича Підгірського. З огляду на його місце в історичних процесах епохи, він безумовно претендує на ґрунтовну монографію, однак сьогодні його постаті присвячені чи не дві наукові публікації, авторами яких стали О. Дарованець [6], М. Кучерепа [14], а також краєзнавчі розвідки М. Вільчинського [3] і Г. Сарапіна [21]. В інших роботах Підгірський, як український громадсько-політичний діяч, розглядався лише дотично, в контексті інших досліджуваних тем. Відтак метою нашої роботи є доповнити наявні праці, розкрити реалії в яких приймав рішення діяч, його мотиви при цьому.

Герой нашої статті народився 29 вересня (старий стиль) 1888 р. у Ковелі [25, с. 83]. Про родину, а також період становлення його особистості відомо небагато. Батько мав маєток у с. Любитів, що поряд із особистими здібностями дало змогу С. Підгірському восени 1914 р. закінчити юридичний факультет Петербурзького університету. Під час навчання він також прослухав курс порівняльного мовознавства та російської історії. На той час йшла Перша світова війна, пошуки роботи в провінції ймовірно були безуспішними, а після окупації Західної Волині австро-німецькими військами у 1915 р. змусили Підгірського евакуюватись до Києва. Деякий час він також працював інструктором кредитної каси Волинського губерньського земства у Житомирі [8, арк. 9]. З огляду на подальшу біографію діяча варто вважати, що його рішення залишитись на території України, а не, скажімо, у столиці імперії – Петербурзі стало свідомим вибором інтелектуала, який розумів власну ідентичність. Пояснення цього варто шукати, не лише в родинному оточенні, але й періоді навчання, однак вказані сторінки його життя також лишаються невідомими.

Підгірський як український історичний діяч постає перед нами вже після того, як 7 квітня 1917 р. він був обраний до складу Української Центральної Ради від Волині як член Української партії соціалістів-федералістів [25, с. 83]. Очевидно, він активно цікавився політикою ще до початку революції. Тому вказаний аспект потребує окремого вивчення.

Підгірський активно долучився до розбудови Української держави. На шпальтах періодичних видань того часу він згадується не лише як правник, політик і посадовець, але й як кооператор [26, с. 1]. З огляду на хорошу освіту та наполегливу роботу, 6 листопада 1917 р. товариш генерального секретаря внутрішніх справ Микола Красовський призначив помічника

присяжного адвоката Підгірського Овручським повітовим комісаром [29, с. 4]. На цій посаді очевидно він перебував короткий період часу, адже маємо відомості про те, що з січня 1918 р. Підгірський значиться суддею Київського апеляційного суду, згодом головою Волинської земської управи у Житомирі, де відновлює роботу товариства «Просвіта» і разом із священником Никанором Абрамовичем засновує Українське Братство Святого Спаса [3].

Обіймаючи посади, Підгірський розумів важливість українського друкованого слова серед домінуючої кількості російськомовних видань. Він не лише був дописувачем, але й долучався до організації видань самих часописів. Станом на 1918 р. його прізвище ми зустрічаємо посеред авторського колективу двотижневика «Українська Республіка» [28, с. 4]. У 1919 р. разом із Костянтином Черкавським та уже згадуваним Н. Абрамовичем він редагує перші українські часописи «Громадянин», «Волинська газета», з 1920 р. – «Громаду» та «Наше життя» [3].

Восени 1919 р. голова Волинської губерніяльної народної управи Підгірський перебував у Старокостянтинові, де 5 жовтня виступив на мітингу з промовою «Етапи боротьби української демократії за національно-політичне визволення рідного краю» [23, с. 32]. Там же 8 жовтня під його головуванням відбулась нарада у справі постачання армії продовольством, одягом і взуттям [22, с. 26].

Після припинення активної фази боротьби за державність на початку 1920 р. Підгірський повернувся до Ковеля [8, арк. 9], але від своїх поглядів не відмовився. З грудня 1921 р. по 1927 р. він працював помічником адвоката Луцького окружного суду та активно займався політикою. Перед українцями стояли не лише нові реалії продовження боротьби за державу, але й нові виклики часу і обставин, у яких вони опинилися, будучи поділеними одночасно між кількома державами.

Активність у політичному житті дали змогу Підгірському у 1922 р. пройти до Сейму. Ставши депутатом він також проявив не лише свої здібності, але й завзяття. Відтак 22 березня 1923 р. його обирають головою Української Парламентської Репрезентації [14, с. 615–616]. Зайнявши статус у суспільстві, він не зупинився на досягнутому, а навпаки активніше поринув у вир політичного життя, маючи переконання, що в такий спосіб йому вдасться зробити якомога більше для української справи легальними методами роботи. Напевне тому 21 квітня 1924 р. постала Українська Партія Національної Роботи (УПНР), її головою став С. Підгірський, а секретарем та ідеологом – Дмитро Донцов. Партія виступала за «Україну для українців», розбудову національного життя власними силами, безкомпромісно-негативне ставлення до Польщі, СРСР та комунізму. Її друкованим органом став двотижневик «Заграда». УПНР постала під егідою нелегальної УВО, добре законспірованим членом якої був очевидно і С. Підгірський. У такий спосіб організація планувала отримати офіційні механізми для подальшої боротьби за українську державність [6, с. 185–186].

Варто зазначити, що з ідеологом українського націоналізму Д. Донцовим Підгірського пов'язували не лише переконання, але й родинні стосунки. Його дружина Олександра (Леся) з дому Бачинських була сестрою дружини Донцова Марії. Родина Підгірських також приятелювала з відомими представниками української інтелігенції того часу, зокрема Оленою і Михайлом Телігами, Євгеном Маланюком, Ростислав-Романом Єндиком [3].

У польському парламенті Підгірський вибудовував загальнонаціональну стратегію майбутнього України та відстоював права своїх співвітчизників. Про це свідчать численні депутатські запити стосовно захисту майнових інтересів селян. Зокрема, він гостро протестував проти передачі державі церковної землі парафіян с. Кримно Ковельського повіту [25, с. 84].

Активна проукраїнська робота Підгірського непокоїла польську владу. Будучи членом польського парламенту йому доводилось захищати свою честь і гідність перед державними службовцями. Так, у жовтні 1925 р. в Луцьку мав відбутися суд за позовом С. Підгірського проти волинського воєводи Олександра Дембського через наклеп. Під час зустрічі однієї з польських делегацій, останній стверджував, що Підгірський чорносотенець, який у період Російської імперії належав до монархічної партії «Союз русского народа» [18, с. 1].

Поряд з політикою разом з дружиною Олександрою Підгірський намагався всіляко розвивати і культурне життя. Його обирають головою Ковельської повітової «Просвіти», яка

станом на 15 жовтня 1927 р. нараховувала 102 філії і мала 3 443 члени [24, с. 121–122]. В розвитку української культури польська влада також вбачала загрозу для себе, тому після призначення волинським воєводою Генрика Юзевського, її діяльність була заборонена [14, с. 618].

Складовою частиною життєпису Підгірського цього часу стала боротьба за права, яких не мали українці в Польщі. У цьому відношенні варто погодитися із судженнями історика Ярослава Грицака: «Про політику міжвоєнної Польщі кажуть, що вона була гіршою за злочин – вона була дурістю. Замість того, щоб наблизити до себе українців і завоювати їхню лояльність, особливо на фоні того, що переживали їхні земляки в 1930-х роках у Радянській Україні, вона віддаляла їх» [5, с. 257]. Тому з огляду на стійку позицію Підгірського від наклепів польська влада перейшла до відкритої боротьби з ним. Заборонялись зустрічі з виборцями (так звані посольські віча), де волиняни мали змогу передати свої скарги депутату. Вказані дії очевидно не дуже налякали Підгірського. Відтак у листопаді 1927 р. у готельному номері у Варшаві, де він проживав, була знайдена валіза з комуністичними листівками. Його арештовують, засуджують до двох років позбавлення волі, але апеляційний суд у Варшаві 30 квітня 1930 р. скасував дане рішення [25, с. 84].

Попри це, Підгірський продовжує займатись політикою, але скасування результатів виборів до парламенту [2, с. 5; 11, с. 2; 16, с. 1], постійний тиск з боку влади і розбіжності в українських політичних колах ймовірно дають зрозуміти, що в майбутній боротьбі за державність відіграватиме значну роль ОУН, членом якої він стає. З огляду на дотримання суворої конспірації, поки що не відомо за яких обставин і коли власне Підгірський вступив до ОУН, але факт його керівної ролі в організації, принаймні на Ковельщині, переконливо доводять джерела [7, арк. 30–31]. За дослідженням О. Дарованця, починаючи від 1934 р. у документах польської поліції є багато згадок про те, що С. Підгірський очолює ОУН у Ковельському повіті і є одним із провідних націоналістичних діячів Волині та Полісся. У його будинку відбувались зустрічі керівного складу ОУН Ковельського повіту. Згідно свідчень сучасників подій, 24 квітня 1934 р. Підгірський наказав членам ОУН із с. Шайно розпочати акції, спрямовані на посилення українського націоналізму серед суспільства, зокрема організувати ходу на «Козацькі могили», що були насипані членами ОУН в селі. Варто додати, що у 1935–1936 рр. польська поліція звітувала про 50–75 виявлених членів та симпатиків ОУН у Ковельському повіті [6, с. 186–188]. У підготовленій монографії суспільно-політичним відділом Волинського воєводського управління зазначено, що вся націоналістична робота зосереджена в руках С. Підгірського і його сина Максима [14, с. 618]. У звіті Ковельського повітового староства від 12 січня 1937 р. зазначається, що «Союз Українок», який на той час очолювала дружина Підгірського, «єдина з чинних українських організацій націоналістичного характеру» [6, с. 189].

Завершивши депутатську каденцію поряд з розбудовою підпілля, упродовж 1927–1939рр. С. Підгірський вів власну адвокатську практику у Ковелі [8, арк. 9 зв.]. Таким чином, він продовжив справу захисту українців уже не з трибуни парламенту, а у судовій залі. Він часто виступав адвокатом у процесах над учасниками ОУН. Це була невдячна справа, адже звинувачені були фактичними ворогами польської держави. Втім, у такий спосіб він міг легально допомогти однодумцям, а подекуди навіть тим, хто виконував його ж накази. Зокрема, 4–5 листопада 1932 р. С. Підгірський разом із послом Степаном Біляком на судовому процесі в Луцьку захищав вісьмох юнаків 19–23 років звинувачуваних у приналежності до УВО і ОУН, а саме: Юрія Косача, Володимира Макаревича, Григорія Лісневича, Ярослава Онишкевича, Павла Вітрика, Зиновія і Сергія Сомчинських, Ілька Куніца. Завдяки професійній роботі обох адвокатів юнаки були звільнені у залі суду після 14 місяців слідства [1, с. 3–4]. Власне, згадуваний член ОУН П. Вітрик отримував нелегальну оунівську літературу не де інше, як у будинку С. Підгірського від його дочки Нани або ж рук самого ідеолога українського націоналізму Д. Донцова, який приїздив до Ковеля зі Львова [7, арк. 41–42].

Попри можливі ідейні розбіжності Підгірський ставав на захист і членів КПЗУ. Так, ще у 1927 р. разом з іншим волинським послом Василем Мохнюком в Луцьку він допомагав оборонятись любомльським євреям Кагану Лейбі, Рубінштейну і Татсу, яких звинувачували у приналежності до КПЗУ. Для прикладу, 19–25 квітня 1931 р. на виїзній сесії в Ковелі

окружним судом в Луцьку розглядалась справа «Повіткому КПЗУ в Любомлі», де на лаві підсудних опинилось 36 обвинувачених: 32 українці і 4 євреї. Разом із Підгірським підсудних захищав адвокат Фелікс Ярош [9, с. 571–572].

Суди за участю екс-посла польського парламенту були відомими, подекуди мали резонансний характер і висвітлювалися на шпальтах тогочасних газет. Так, 17 грудня 1932 р. у володимирському суді Підгірський виступив у ролі адвоката Арсена Річинського, який звернувся з позовом проти Євгена Комаревича через наклеп, адже останній, під час одного із своїх публічних виступів звинуватив Річинського у тому, що він отримав 30 тис. злотих за зруйнування Православної Церкви. Підгірський і Річинський суд виграли. Автор статті у львівській газеті «Діло», який підписався як «К.», наступним чином відгукнувся про Підгірського на суді: «Численно зібраному громадянству особливо подобалася остання промова адвоката Підгірського в обороні чести ідейних борців за українську церкву» [13, с. 6].

10 березня 1934 р. під час судового процесу в Кременці Підгірський був одним із адвокатів, який виступив на захист екс-посла Бориса Козубського, студента Аркадія Трачука, сестер Єфросинії і Клавдії Недвецьких та учениці Тамари Комаревич, яких звинувачували у тому, що своїми вигуками на підтримку засуджених українців вони вихваляли злочин державної зради [12, с. 7].

6–7 квітня 1936 р. на суді в Луцьку Підгірський був одним з адвокатів, який захищав Євгена Шульгу, Тимофія Терпіля, Ігора Корнелюка, Лідію Кушнірук і Зінаїду Бахову, які звинувачувались у приналежності до ОУН. Підсудних покарали двома роками позбавлення волі, але у зв'язку з амністією звільнили [17, с. 4]. Наступного місяця Підгірський захищав Севастіяна Конюха із с. Седмярки (нині Сьомаки Луцького р-ну), який звинувачувався у приналежності до КПЗУ та поширенні комуністичних листівок. Підсудний був звільнений у залі суду [10, с. 7].

27–28 і 30 квітня 1937 р. в Луцькому окружному суді Підгірський був одним з адвокатів, який захищав 44-х обвинувачених у приналежності до УНАКОРУ та ОУН. Інший відомий український адвокат Степан Шухевич згадував, що Підгірський був адвокатом на Луцькому процесі «42-х», який відбувався з 17 по 30 серпня 1937 р., також Рівненському процесі 22–26 травня 1939 р. (процес «22-х»), коли до різних термінів ув'язнення засудили майже весь провідний актив ОУН [6, с. 186].

Із початком Другої світової війни і приєднанням Волині до УРСР, Підгірський потрапив під пильне око на цей раз уже радянських спецслужб. У жовтні 1939 р. його арештували, але завдяки клопотанню депутатів Народних Зборів Західної України Олександра Луцкевича та Івана Тишка звільнили [25, с. 84]. Господарство у селі батька – Любитові було націоналізоване [8, арк. 20]. Напевне у зв'язку із пошуком засобів до існування Підгірський влаштувався викладачем української мови в гімназії, але пропрацював недовго. У березні 1940 р. його прийняли до радянської адвокатури, та й то ймовірно через те, що не встигли вивчити біографію. Відтак у серпні 1940 р. Волинською обласною адвокатською консультацією було підняте питання про його подальше перебування на роботі. Він був звільнений через соціальне походження, яке було «неспівзвучне з радянською адвокатурою» [8, арк. 9 зв.].

Станом на вересень 1940 р., (а можливо й раніше), радянські карально-репресивні органи мали дані про те, що Підгірський є керівником ОУН на Ковельщині. Відтак планували його арешт [8, арк. 39–39 зв.]. Ймовірно саме це стало причиною його переїзду до с. Заланів Рогатинського р-ну Станіславської обл. (нині Івано-Франківська обл.), де він вчителював до початку німецько-радянської війни [8, арк. 9 зв.].

Згідно з дослідженням уже згаданого О. Дарованця у 1940 р. Підгірський міг обіймати посаду заступника провідника Волинської обласної ексекутиви ОУН в окремій мережі, що безпосередньо підпорядковувалась А. Мельникові (до того Є. Коновальцеві) [6, с. 188]. Відтак його арешт становив загрозу усій мережі підпілля, тому виїзд у Станіславську обл. міг бути як власною ініціативою Підгірського, так і позицією керівництва ОУН.

З початком німецько-радянської війни територією України рухалися похідні групи ОУН, які разом із місцевим активом, що пережив радянські репресії, брали участь у формуванні органів місцевої адміністрації. Ймовірно, у зв'язку з цим Підгірський повертається до Ковеля. З огляду на його роль у розгортанні українського визвольного руху

та беззаперечний авторитет у другій половині серпня 1941 р., він обіймає посаду голови Ковельської районної управи [8, арк. 10; 15, с. 201] та входить до складу Української ради довір'я на Волині, перше засідання якої планувалось на 31 серпня 1941 р. у Рівному [27, с. 4]. Певний час родина проживала у Ковелі за адресою вул. Парканна, 8 [8, арк. 12].

Пізніше під час слідства, Підгірський стверджував, що на посаду голови управи його призначив німецький комендант Ковеля Арс. Однак за показами свідків це зробив один з членів ОУН, який прибув до міста. Ймовірно, німецький комендант лише погодив запропоновану йому кандидатуру. На той час Ковельська районна управа складалась із дорожнього, ветеринарного, агрономічного та відділів охорони здоров'я і народної освіти [8, арк. 14–15]. Дружина Підгірського очолювала Український допомоговий комітет, який діяв при управі. Варто нагадати, що в Ковелі, окрім районної, діяла ще міська управа, першим головою якої став Микола Пирогов [8, арк. 27 зв.].

Співпрацю голови управи Підгірського з ОУН підтверджували свідки, які давали покази радянським силовикам уже після війни. Так, за їх словами у Ковелі на вул. Королеви Бони знаходився комітет ОУН в якому перебував Підгірський, а в самому місті були розклеєні листівки ОУН, привезені зі Львова [8, арк. 18 зв.]. За їх словами у місті активно діяли як представники ОУН(б), так і ОУН(м), але до якої течії належав Підгірський уточнити не могли [8, арк. 28]. До оунівського активу вони відносили й дружину Підгірського [8, арк. 17], стверджували, що члени їхньої родини купували зброю [8, арк. 26]. Опосередковано це доводить документ із кримінальної справи Підгірського «Поквиткування на нагана» від 15 жовтня за підписом повстанця Чер... (далі нерозбірливо)¹ наступного змісту: «Забрано у Березовського Кузьми нагана котрий йому був непотрібний» [8, арк. 38].

На посаді голови управи Підгірський пробув недовго. Його причетність до ОУН очевидно була встановлена нацистськими спецслужбами. У середині вересня 1941 р. його з дружиною арештувало гестапо [8, арк. 14]. Арешти пройшли і в міській управі, під них потрапив у тому числі посадник Ковеля М. Пирогов [15, с. 203]. Подружжя Підгірських етапували до Луцька, а звідти вантажним автомобілем до краківської в'язниці Монтелюпіх, де вони перебували під арештом до січня 1942 р. За цей час, за словами Підгірського, його викликали на допит лише один раз, у тому числі для встановлення даних про приналежність до ОУН.

Ймовірно, саме завдяки досвіду багаторічної конспірації нацистські карально-репресивні органи так і не змогли зібрати достатню доказову базу проти подружжя. Підгірських звільнили і вони повернулись до Ковеля. Ув'язнення підірвало здоров'я 54-річного Самійла. Він тривалий час лікувався, а серпні 1942 р. був призначений шліхтером (суддею) у Маціївському р-ні (згодом Турійський) [8, арк. 10–13 зв.]. Із листопада 1942 р. по липень 1943 р. Підгірський розглянув 16 цивільних справ. У штаті суду працював також секретар і діловод [8, арк. 15].

Варто зазначити, що в системі нацистського окупаційного режиму функціонували німецькі й місцеві українські мирові та кримінальні суди. Мировий суддя (шліхтер) розглядав цивільні справи, а кримінальні стали компетенцією шефенів. Однак через нестачу кваліфікованих кадрів, які могли б обійняти усі вакантні посади, на території райхскомісаріату постали об'єднані суди – так звані «камери шефенів-шліхтерів». Як результат, спеціалізація судів скасовувалася, а комбіновані «камери шефенів-шліхтерів» розглядали як цивільні, так і кримінальні справи [4, с. 69].

Відтак не дивно, що на своєму пізнішому допиті Підгірський стверджував, що розглядом кримінальних справ не займався [8, арк. 15]. Це опосередковано підтверджують оголошення на шпальтах газети «Ковельські вісті» за 1943 р. про те, що мировий суддя Підгірський вів справи, пов'язані із розлученнями [19, с. 4; 20, с. 4].

На посаді судді Підгірський працював до липня 1943 р., коли німці вбили всю його родину: дружину і дочку з чоловіком. Після цього він повернувся у Любитів [8, арк. 10–10 зв.].

---

¹Ймовірно Черняк Мойсей Максимович («Чепіга») 1925 р. н., урод. с. Дубове Ковельського р-ну, станичний ОУН. Вбитий 25.04.1944 р. радянськими партизанами біля с. Облапи Ковельського р-ну

Детальніші обставини гибелі членів родини, на жаль, невідомі. За свідченнями очевидців, дружина Підгірського була арештована гебітскомісаром Каснером і його заступником [8, арк. 20 зв.]. Репресії з боку влади очевидно були пов'язані із місцем та участю у визвольному русі.

Підгірський продовжував співпрацювати з ОУН. Як доказ, він був одним із кандидатів у члени Української Головної Визвольної Ради (УГВР). Однак, за словами її президента Кирила Осмака, з невідомих причин на збір не прибув [6, с. 190]. На той час (УГВР створена 15 липня 1944 р.) на території Волинської області велись радянсько-німецькі бої, а Підгірський вже був арештований контррозвідкою «СМЕРШ» 175-ої стрілецької дивізії 47-ої армії 1-го Білоруського фронту 10 квітня 1944 р. [8, арк. 8]. За іншими даними, це сталося ще 2 квітня у Любитові. Його утримували у відкритій ямі викопаній на подвір'ї селянської хати, звідки по декілька разів на добу виводили на допити [25, с. 84]. Це все і без того погіршило стан його здоров'я.

Попри те, що тривали бойові дії і значна територія Волині перебувала під німецькою окупацією, радянська влада виділяла значні ресурси на боротьбу з так званими «ворогами народу». Підгірський став особливо цінною знахідкою для радянських спецслужб, які прагнули його використати у максимальній мірі. Відтак з метою проведення подальших слідчих дій 12 травня 1944 р. його етапують із луцької в'язниці № 1 УНКВС у Волинській обл. до київської в'язниці № 1 НКВС УРСР.

На допитах Підгірський неохоче розповідав слідчим деталі із свого життя. Як досвідчений адвокат і підпільник із стажем він чудово розумів, що все сказане ним буде використане проти нього. Він приховував факти із своєї біографії, що стосувались його участі в Українській революції 1917–1921 рр. Стверджував, що восени 1914 р. закінчив юридичний факультет Петербурзького університету, працював інструктором кредитної каси Волинського губернського земства. Згодом від 1921 р. до 1927 р. був помічником адвоката в Луцькому окружному суді, у 1922 р. став депутатом польського парламенту і пробув у ньому до 1927 р. Пізніше, у 1927–1939 рр. мав власну канцелярію у Ковелі. Підгірський розповів про викладання у гімназії і досвід роботи у радянській адвокатурі, а також про те, що був головою управи і суддею. Заявляв, що членом ОУН ніколи не був, але про існування організації знав. Із учасників підпілля не назвав жодного прізвища [8, арк. 9–11]. У подібних ситуаціях члени ОУН, аби не зашкодити організації і принаймні демонстративно показати свою лояльність до слідства, називали імена своїх загиблих побратимів або ж тих, хто розконспірувався і був уже давно відомим силовикам. Для збору беззаперечних доказів антирадянської діяльності Підгірського очевидно просто забракло часу. Радянські силовики швидше за все застосовували усі методи впливу, які разом із нестерпними умовами остаточно підірвали здоров'я арештанта. Підгірський опинився у в'язничній лікарні, де й помер о 20 год. 5 серпня 1944 р. Згідно медичного висновку, причиною смерті стала тяжка форма дизентерії і серцева недостатність. Начальник київської в'язниці дав дозвіл на поховання тіла [8, арк. 35–36].

Попри роль С. Підгірського його постать все ще маловивчена. Відносно нещодавно дослідникам вдалось виявити кримінальну справу історичного діяча та встановити точну дату смерті. Якщо про Підгірського як українського адвоката розповідає періодика того часу, то про Підгірського як одного з керівників українського визвольного руху відомостей не лише мало, але й уже наявні потребують уточнень. Складається враження, що за лаштунками відомих сторінок біографії Підгірського перебуває ще одне невідоме життя, яке було визначальним у прийнятті ним важливих рішень. Дослідники недостатньо розкрили і місце родини Підгірських у тогочасних суспільно-політичних процесах. Невідомими лишаються й обставини їх трагічної гибелі. Відтак окреслене коло питань потребує свого подальшого вирішення.

Самійло Підгірський [3].

« у т в е р ж а ю »
Начальник УНКВД по Житомирской Обл.
Старший лейтенант Госбезопасности
(ПРУБИНСКИЙ)
1940 г.

81
ПОСТАНОВЛЕНИЕ.
Гор.Житомир, 1940г., ноября "18" дня.

Я, Зам. Начальника Отделения 3 Отдела УТВ
УНКВД по Житомирской области - Младший Лейтенант
Госбезопасности БОЙЧЕНКО, рассмотрев следственное
дело № 19318 по обвинению КУПРИЙЧУКА И.И., БАЛАКА
Ф.Т. и ЛИСНЕВИЧА Григория Федосеевича - по ст.ст.
54-8, 54-10 и 54-11 УК УССР, -

Н А Ш Е Л:

3 отделом УТВ УНКВД по Житомирской области были арестованы и привлечены к ответственности члены организации украинских националистов "ОУН" - КУПРИЙЧУК Игнат Иванович, БАЛАКА Федот Терентьевич и ЛИСНЕВИЧ Григорий Федосеевич.

В процессе следствия установлено, что ЛИСНЕВИЧ Григорий Федосеевич, проживая в Ковельском районе Волынской области, состоял членом организации украинских националистов и по ОУН'овской работе имел связи с видными ОУН'овцами: КРИГЕР, ПОДГОРСКИЙ и друг., которые в настоящее время проживают в гор. Ковеле и согласно распоряжения Наркома Внутренних Дел УССР - Комиссара Государственной безопасности 3 ранга тов. СЕРОВА - подлежат аресту по месту их жительства Волынским УНКВД.

Для полного изобличения преступной деятельности ЛИСНЕВИЧА и друг., согласно постановления 3 отдела УТВ УНКВД от 8.X.1940г. материалы в отношении ЛИСНЕВИЧА выделены в отдельное следственное производство с направлением таковых вместе с арестованным в распоряжение УНКВД по Волынской области.

На основании изложенного -

ПОСТАНОВИЛ:

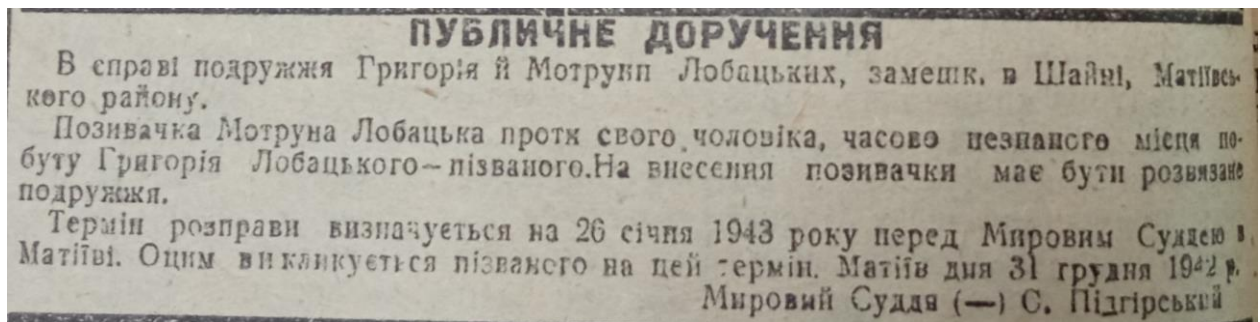
Согласно распоряжения Наркома Внутренних Дел УССР Комиссара Госбезопасности 3 ранга т. СЕРОВА от 14/XI-1940г. № 4227/сн. - обвин. ЛИСНЕВИЧА Григория Федосеевича, содержащегося под стражей в тюрьме гор. Житомира - н а п р а в и т ь спецконвоем в распоряжение УНКВД по Волынской области.

Копию настоящего постановления направить в 1 Спецотдел УТВ УНКВД по Житомирской области - для исполнения.

Зам. Начальника Отдел. 3 Отдела (Бойченко)
Мл. Лейтенант Госбезопасности

СОГЛАСЕН: Начальник 3 Отдела УТВ УНКВД (Родионов)
Лейтенант Госбезопасности

Документ НКВС від 18 листопада 1940 р. про потребу розшуку і арешту С. Підгірського [7, арк. 81].

Оголошення про розгляд справи суддею С. Підгірським 31 грудня 1942 р. [19, с. 4].

Джерела та література:

1. Великий політичний процес на Волині. *Діло*. 1932. 11 листопада. С. 3–4.
2. Вислід виборів до сойму. *Діло*. 1930. 16 липня. С. 5.
3. Вільчинський П. Адвокат з Волині – борець за самостійну Україну. *Історична правда*. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2022/02/11/160918/>
4. Гончаренко О. М., Куницький М. П., Лисенко О. Є. Система органів місцевого управління на території райхскомісаріату «Україна» та «військової зони» 1941–1944 рр. К.: Ін-т історії НАН України, 2014. 151 с.
5. Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. К.: Портал, 2022. 416 с.
6. Дарованець О. Самійло Підгірський – кандидат у члени Української Головної Визвольної Ради. *Український визвольний рух: наук. зб. Збірник 5*. Львів, 2005. С. 183–191.
7. Державний архів Волинської області, ф. 4666. Управління Комітету державної безпеки (КДБ) при Раді Міністрів УРСР по Волинській області, м. Луцьк Волинської області, оп. 2, спр. 1025. Слідча справа на арештованого Лісневич Григорія Федосійовича. Почато: 10 червня 1940 р. Закінчено: 18 листопада 1964 р., 149 арк.
8. Державний архів Волинської області, ф. 4666. Управління Комітету державної безпеки (КДБ) при Раді Міністрів УРСР по Волинській області, м. Луцьк Волинської області, оп. 2, спр. 2002. Слідча справа на арештованого Подгорського Самуїла Максимовича. Почато: 15 квітня 1944 р. Закінчено: 16 серпня 1944 р., 39 арк.
9. Дзей М. Доля Василя Мохнюка. *Реабілітовані історією: У двадцяти семи томах. Волинська область. Кн. 1*. Луцьк: ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2010. С. 567–574.
10. Зі судової салі. За приналежність до КПЗУ. *Діло*. 1936. 9 червня. С. 7.
11. Знов уневажені вибори! Цим разом у Ковлі і Свенцянах. *Діло*. 1930. 16 квітня. С. 2.
12. З судової салі. Б. посол Борис Козубський перед Кремянецьким судом. *Діло*. 1934. 17 березня. С. 7.
13. З судової салі. Відгук боротьби за українізацію церкви на Волині. *Діло*. 1932. 13 січня. С. 6.
14. Кучерепа М. Посол українського народу. *Реабілітовані історією: У двадцяти семи томах. Волинська область. Кн. 1*. Луцьк: ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2010. С. 615–620.
15. Літопис УПА. Т. 5. Волинь і Полісся. Німецька окупація. Кн. 3: Спомини учасників з англійським резюме. Торонто: Літопис УПА, 1984. 310 с.
16. Овочі неробства. Побіда комуністів у ковельських виборах 15 липня 1930 р. *Діло*. 1930. 17 липня. С. 1.
17. Присуд у політичному процесі в Луцьку. *Діло*. 1936. 10 квітня. С. 4.
18. П – ський О. Воевода і посол. *Діло*. 1925. 14 жовтня. С. 1.
19. Публичне доручення. *Ковельські вісті*. 1943. 14 січня. С. 4.
20. Публичні доручення. *Ковельські вісті*. 1943. 11 березня. С. 4.
21. Сарапін Г. Незламний борець за Самостійну Соборну Українську Державу. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Ковель і Ковельщина в українській та європейській історії: Наук. зб.: Вип. 65*. Ковель: ТОВ «Ковельська міська друкарня», 2018. С. 291–295.
22. Sprawozdania gubernialnego komisarza від 9 жовтня 1919 р. *Архів Української Народної Республіки. Міністерство внутрішніх справ. Sprawozdania gubernialnych starost*

і комісарів (1918–1920) / Упорядкував Валентин Кавунник. Київ: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, 2017. С. 24–27.

23. Справоздання губерніяльного комісара від 10 жовтня 1919 р. *Архів Української Народної Республіки. Міністерство внутрішніх справ. Справоздання губерніяльних старост і комісарів (1918–1920) / Упорядкував Валентин Кавунник. Київ: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, 2017. С. 27–33.*

24. Сушук О. Діяльність осередків товариства "Просвіта" в селах Грабове та Сереховичі Ковельського повіту на Волині (20–30-ті рр. ХХ ст.). *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки. 2016. № 3. С. 120–126.*

25. Сушук О. П. Доля волинських адвокатів на початку Другої світової війни (за матеріалами архівно-кримінальних справ). *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Серія: історичні науки. Луцьк, 2016. Вип. № 13 (338). С. 80–86.*

26. Українська Партія Соціалістів-Федералістів. *Нова Рада. 1917. 9 листопада. С. 1.*

27. Українська Рада Довір'я на Волині. *Волинь. 1941. 1 вересня. С. 4.*

28. «Українська Республіка». *Нова Рада. 1918. 11 січня. С. 4.*

29. Хроніка. *Робітнича газета. 1917. 11 листопада. С. 4.*

**Карпук Майя (с. Буцинь),
Дричик Антон (с. Буцинь)**

ІСТОРІЯ СЕЛА БУЦИНЬ У СКЛАДІ П РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ

Волинь – неповторний куточок української землі. Частиною Волинського Полісся є наше село Буцинь (Дод. А).

Перша писемна згадка про поселення датується 1531 р. Тоді воно належало князям Сангушкам [4]. В різні історичні епохи село входило до складу Речі Посполитої, Російської імперії.

За Ризьким договором 1921 року західні повіти Волині – Володимир-Волинський, Дубнівський, Кременецький, Луцький, Острозький, Ровенський та Ковельський були приєднані до Польщі.

1 березня 1921 р. вони були реорганізовані у Волинське воєводство з центром у Луцьку [2].

Нова влада розмістила у сусідньому селі Седлище волосне управління (гміну) ,в яку входило 17 сіл: Буцинь, Седлище, Нова Вижва, Рудка, Хотівель, Мельники, Брідки, Борзова, Черемшанка, Божа Воля та інші (інф .3). Цю структуру очолював вїйт, котрому підпорядковувались солтиси. Так називали старост сіл. Вїйтами та старостами могли бути місцеві жителі, які користувались авторитетом в односельчан [3]. Заступником вїйта у ті роки був Петро Терещук.

У П Речі Посполитій 1938 року проводились вибори до найвищого законодавчого органу влади – сейму. Списки виборців склалися в кожному населеному пункті , зокрема , і в Буцині. В сім'ї Созоніків зберігається архівна довідка про це. (Дод. Б)

У 30–ті роки ХХ ст. посилюється підпільна діяльність проти польського режиму. У цей час в Буцині було утворено місцевий комітет КПЗУ у складі 14 чоловік і комсомольську організацію – 38 чоловік (інф.5). Активними учасниками були Катерина Півницька, Онисія Гуль, Катерина Бодюк, Катерина Кошелюк, Єфросинія Солоп, Ганна Лезик [5]. Вони розповсюджували нелегальну літературу, закликали селян не сплачувати податків, тощо.

Буцинь ще за польського режиму офіційна Варшава сприймала як „неспокійне село”, оскільки тут були молодіжні осередки політичних організацій як комуністичного напрямку, так і української національної організації (інф. 2).